

Αντρέας Παγουλάτος, *Πέραμα* (ποίηση),
Μανδραγόρας, Αθήνα 2006

... πάνοπλα
να ήτανε
τα ποιήματα
και να νικούσαν.

Είναι γνωστή η διατύπωση του Μαρξ
ότι αν θέλαμε να κατανοήσουμε την
εποχή της ανόδου του καπιταλισμού

στη Γαλλία των αρχών του 19ου αιώνα εί-
ναι προτιμότερο να διαβάσουμε τα έργα του
Μπαλζάκ παρά να εντρυφήσουμε σε μελέ-

τες πολιτικής οικονομίας για την εποχή εκείνη. Η εκφραστική αυτή υπερβολή, όμως, εμπιέριχει μια μεγάλη αλήθεια, αν και πολλές φορές συνοδεύτηκε από μια τυπική παρανάγνωσή της που ζητούσε ευθείες αναλογίες μεταξύ του παραγόμενου λογοτεχνικού –και ευρύτερα καλλιτεχνικού– έργου και της εποχής του. Συχνά, όμως, συνοδεύτηκε και από μια πλήρη απαξίωσή της, καθώς το καλλιτεχνικό έργο θεωρήθηκε ένα αυτοαναφορικό σύστημα σημείων που υπάρχει ανεξάρτητα από την εποχή του. Ιδιαίτερα σήμερα, παρά τα ισχυρά πλήγματα που έχει δεχτεί αυτό το ερμηνευτικό παράδειγμα από την ίδια την καλλιτεχνική δημιουργία, παρατηρούμε τις εμμονές κυρίως θεωρητικών της τέχνης να επιχειρούν παρόμοιες –και αδιέξοδες– αναγνώσεις των καλλιτεχνικών έργων. Η συζήτηση γύρω από αυτό το θέμα δεν μπορεί να απασχολήσει το συγκεκριμένο σημείωμα, για προφανείς λόγους χώρου και σκοπού.

Όμως, ο ίδιος ο τίτλος της ποιητικής συλλογής του Ανδρέα Παγουλάτου *Πέραμα* μοιάζει με έναν *agenci* *prolocuteur* για την εποχή της γλωσσικής, πολιτικής και νοητικής αφασίας, που στην ουσία συνιστά κατάφαση προς τον κυρίαρχο λόγο της μονοδιάστατης σκέψης. Ένας τίτλος που ανακαλεί στη μνήμη μια εξορισμένη από τη λογοτεχνία και ξεχασμένη από τους μηχανισμούς του θεάματος εργατούπολη, σπαραγμένη από την ανεργία και κατοικημένη από ανθρώπους ταπεινωμένους στο σώμα και στα συναισθήματα. Το *Πέραμα* του Α. Παγουλάτου γίνεται πεδίο αναφοράς των μεγάλων θεμάτων που απασχολούν την ποίηση: του έρωτα, της μνήμης, της ιστορίας, της ύπαρξης, του αβέβαιου μέλλοντος. Διαβάζοντας τα ποιήματά του μπορεί κάποιος να εκπλαγεί από τις συνεχείς γλωσσικές ανατροπές, τις νέες σημασίες που μπορεί το απλό και το τετριμμένο να αποκτήσει από

τη γλωσσική, δηλαδή από την κοινωνική, την αισθητική, την ιστορική ευαισθησία του ποιητή. Μπορεί να ακούσει τους ήχους των λέξεών του όπως ακούει τον ιστορικό λόγο, τον ερωτικό λυγμό, το θυμό, την οργή για όσα γίνονται σήμερα.

Το *Πέραμα* είναι η πέμπτη ποιητική συλλογή του Α. Παγουλάτου. Περιλαμβάνει ποιήματα (*Πέραμα I-IV* και *Ανα(σ)τρέψιμη τροπή I-III*) που ξεκίνησαν να γράφονται το 1979 και μετά από διαδοχικές επεξεργασίες ολοκληρώθηκαν το 2005 στην Αθήνα. Ο ποιητής και σε αυτή τη συλλογή, όπως και στις προηγούμενες (*Επίμαχα*, *Κορμί κείμενο*, *Όργια και εμπόδια*, *Προς*, *Στοιχειώσεις*, *Πόροι*), ακολουθεί τη γλωσσοκεντρική ποιητική αντίληψη και στάση. Ο Νάνος Βαλαωρίτης είχε γράψει κάποτε γι' αυτή την αισθητική επιλογή του Α. Παγουλάτου: «Με τον Α. Παγουλάτο έχουμε να κάνουμε μ' έναν ποιητή, που θεληματικά και προγραμματικά αποδιοργανώνει τη γλώσσα για να της ανασύρει την ποιητική της ουσία». Η ουσία λοιπόν της γλώσσας, ο πλούτος των επικοινωνιακών της δυνατοτήτων αποτελεί τον διαρκή αγώνα και τη συνεχή αγωνία του Παγουλάτου. Οι γλωσσικοί του κώδικες, οι μορφικές του αναζητήσεις συχνά ξενίζουν και απαιτούν μια νέα εξοικείωση, μια εκ νέου ανακάλυψη του σημασιολογικού τους φορτίου. Αποδίδουν και ερμηνεύουν ποιητικά με νέο τρόπο το κοινωνικό, το ερωτικό, το πολιτικό γίνεσθαι.

Η λέξη στην ποίησή του συχνά παύει να «φαίνεται», να «είναι» ή να «εκφέρεται». Η γλώσσα «γίνεται», «αλλάζει», «μεταμορφώνεται», όπως τα συναισθήματα και οι ζωές των ανθρώπων. Το ανθρώπινο σώμα ενσωματώνεται στο λόγο του ως ηθική, ως αίσθηση και αισθησιακότητα, ως ιστορία, ως πολιτική και ως λογικότητα.

Τι «είναι» λοιπόν ή, καλύτερα, τι μπορεί να «αποκαλύψει» και να «γίνει» το

Πέρασμα του Α. Παγουλάτου; Είναι αρχικά το Πέραμα του Πειραιά, ο υπαρκτός εκείνος τόπος που ανακαλεί τις πρώτες ερωτικές μνήμες, τον μάχιμο έφηβο έρωτα, αλλά και την εμφάνιση του εργατικού κινήματος, το ιστορικό πέρασμα της εμφύλιας ιστορίας. Είναι το πέρασμα /σε μια /περί / κλειστή / θάλασσα πολυτραγουδισμένη, αγαπημένη, βιωμένη, που όμως έκλεισε μόλις ξέσπασε η κρίση και η ανεργία σάρωσε και έκανε λειψές τις ώρες δουλειάς, τις ώρες / αγάπης κι ανάγκασε τα χείλη να μη γεύονται / τις / λέξεις, φαρμάκωσε τον έρωτα κι έσβησε τα περ / άσματα.

Η συλλογή του Α. Παγουλάτου είναι, όμως, και το «πέραμα», το μικρό εκείνο είδος πλεούμενου, κάτι σαν τρεχαντήρι, που είναι ειδικά σχεδιασμένο για τα μικρά και τα συχνά κύματα του Αιγαίου, κάτι σαν το βλέμμα μας, ας πούμε, που περνά ανάμεσα στους στίχους των ποιημάτων του όπως συσσωματώνονται, αραιώνουν, πυκνώνουν, διασπώνται, εκρήγγυνται, σπαράσσουν και σπαράσσονται στις σελίδες του βιβλίου του, σε ό,τι δηλαδή συνθέτει την ποιητική του ύλη. Είναι η γλώσσα / πέρασμα / στον κόσμο / απλό άσμα που ερωτά έρωτα, που συλλαβίζει τ' άρρητα σημάδια. Με αυτή τη γλώσσα που ασφυκτιά όταν πρόκειται να αποδώσει το αλλοτριωμένο κινούμενο χελούο ο Α. Παγουλάτος αποδίδει ρυθμικά τα βήματα που ακούστηκαν στο Πέραμα. Τα βήματα / προς / τους έρωτες, προς την ιστορία / γραμμένη / με ιδρώτα / πάθη πλήθη / συγκρούσεις / και αίμα / στους δρόμους / χυμένο.

Θυμίζε, όμως, η ποίηση του Α. Παγουλάτου και το παπαδιαμαντικό «πέραμα», το λαϊκό της άμμου που ένωσε την ξηρά με το ερημητήριο του Άι-Σώστη, εκείνο το σημείο που πλημμύρισε πνίγοντας τη «γραιά Χαδούλα», τη φόνισσα, στα μισά του δρόμου, ανάμεσα στη θεία και στην ανθρώπινη

δικαιοσύνη. Αποκαλύπτει τον πόρο εκείνο μέσα από τον οποίο περνούν τα συναισθήματα της οργής και εκβάλλουν στη χαώδη θάλασσα της ιστορίας για τα εγκλήματα κατά των απεργών, των άμαχων, των παιδιών, για τα οποία καμιά δικαιοσύνη, θεϊκή ή ανθρώπινη, εκτός από εκείνη της ποίησης, εν προκειμένω, δεν έχει ακόμη αποδοθεί. Τότε η οργή γίνεται βλαστήμια: στο διάβολο αδικητές / διψάτε για αίμα βρυκόλακες. Ο ποιητής αποκαλεί έτσι όλους εκείνους που εμποδίζουν μ' όλα τα μέσα το πέρασμα / μια διάφανη ώρα όταν ο χρόνος ξαπλώνεται / στον ξάστερο ουρανό και μ' ένα άλμα του / λαμπρύνει / την αυγή. Οι στίχοι του Παγουλάτου συναντιούνται εδώ με ανάλογους στίχους του Βάρναλη όταν στους Μοιραίους έθετε στην ουσία ένα μεγάλο επαναστατικό αίτημα: την ανάγκη να βιωθεί η ομορφιά του χρόνου που χρωματίζει τα πρωινά και τα δειλινά της ζωής. Όμως για να μπει στην καρδιά των ανθρώπων ο ήλιος, η γαλάζια θάλασσα, το βάθος τ' άσπτου ουρανού, η κροκάτη γάζα της αυγής, τα γαρούφαλα του δειλινού οι «Μοιραίοι» πρέπει να πάψουν να είναι μοιραίοι. Ή ακόμη με εκείνη τη διατύπωση του Μπρεχτ πως αν δεν νοιαστούν οι ταπεινοί για κείνο που είναι ταπεινό, ποτέ δεν θα υψωθούν. Και το αίτημα για μια διαφορετική ζωή προβάλλει με όλη την ποιητική του δύναμη μέσα από την καταδίκη όλων αυτών που εμποδίζουν το πέρασμα σε μια διάφανη ώρα...

Πολλά είναι τα ταξίδια που μπορούν λοιπόν να γίνουν μέσω της ποίησης του Α. Παγουλάτου. Όπως είχε πει και ένας μεγάλος σύγχρονος Έλληνας καλλιτέχνης, «το έργο είναι το όχημα, το ταξίδι είναι δικό σας». Χαρακτηριστικό τους είναι οι απροσδόκητες συναντήσεις, στροφές, τροπές και ανατροπές που πραγματοποιούνται με τη διάθεσή του να αποκαλύψει τις πολλαπλές

δυνατότητες της γλώσσας. Οι λέξεις του Παγουλάτου φαίνονται να θρυμματίζονται και να θρυμματίζονται. Οι παρηχήσεις, οι συνηχήσεις, οι ομοιοκαταληξίες τους συγκροτούν μια νέα κάθε φορά εικόνα, ένα νέο σύνολο σημασιών. Οι λέξεις του αποκοτούν ήχο, οι στίχοι του ρυθμό που παραπέμπει στην ατονική μουσική, καθώς χρησιμοποιεί χωρίς περιορισμούς τους τόνους τους, τους φθόγγους τους, τις καταλήξεις, φτιάχνοντας έτσι νέα ηχοχρώματα, νέες αναπαραστάσεις της ζωής, του έρωτα, των αγώνων και των αγωνιών που δημιουργούνται στο ποιητικό πεδίο του Πέραματος.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία αυτής της ποίησης είναι και ο τρόπος με τον οποίο αρθρώνονται και διαρθρώνονται οι στίχοι, κάτι που είναι δύσκολο να αναπαράχθει τυπογραφικά σε αυτό το σημείωμα. Οι στίχοι, ολιγοσύλλαβοι ή μονοσύλλαβοι, εκτείνονται με έναν τελείως ιδιάζοντα τρόπο σε κάθε σελίδα του βιβλίου. Κάθε σελίδα-ποίηση, ή κάθε ποίημα συνολικά, αποτελεί μια ξεχωριστή εικόνα/σύνθεση λέξεων, χωρίς στίξη. Σποραδικά μόνο υπάρχουν κάποιες παύλες που σηματοδοτούν μια ιδιαίτερη εκφορά του στιχικού συνόλου, μια διαφορετική τονικότητα. Σε αυτήν ακριβώς την ιδιομορφία έγκειται και η μουσικότητα της ποίησης του Α. Παγουλάτου. Αναγνωρίζουμε σε αυτήν μια πολυρρυθμία που ορίζεται από τη διαφορετική διάταξη, άρα και ανάγνωση κάθε στίχου, συχνά και κάθε συλλαβής. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι πολλά ποιήματά του, όχι μόνο από τη συ-

γκεκριμένη συλλογή, έχουν μελοποιηθεί από τους συνθέτες Θωμά Σιλιώμη, Χάρη Ξανθοδάκη, Πάρι Παρασχόπουλο και Ηλία Βαμβακούση.

Ο ποιητής στηρίζεται και αναπλάθει τα προσωπικά του βιώματα που τον ωρίμασαν ερωτικά, κοινωνικά, πολιτικά. Η παρουσία του ερωτικού στοιχείου είναι έντονη, ιδιαίτερα στην ενότητα *Πέραμα*, όπου ο ρόλος της γυναίκας και της ποίησης αποκοτούν μια μυητική και αποκαλυπτική διάσταση. Ο κόσμος, η ιστορία, η μουσική, τα συναισθήματα ορίζονται από την αφή του χρόνου, συγκροτούν πυρπολημένες εικόνες, οδηγούν πάνω από και προς τα κοιτ / άσματα / βήματα ώσπου να αποκαλυφθεί του παντός / ο ανασασμός. Στο Πέραμα συναντιούνται η πρόσφατη ιστορία του τόπου από το μπλόκο της Κοκκινιάς ως την ανεργία στα χέρια / στα σώματα / στον λογισμό / στον έρωτα / που έγινε μύθος για να μεταπέσει σε θέαμα παραδομένο στη γλευτή. Αυτή η ιστορία που γράφεται και σχεδιάζεται σήμερα από την εξουσία προκαλεί την οργή και το θυμό αλλά και την επιθυμία πάνοπλα / να ήτανε / τα ποιήματα / και να νικούσαν.

Θα πρέπει να σημειώσουμε την εξαιρετική εκδοτική επιμέλεια του Κ. Κρεμμύδα, εκδότη-διευθυντή του περιοδικού *Μανδράγορας*, όπως και τα έργα της ζωγράφου Μαρίας Κοκκίνου που κοσμούν το εξώφυλλο του βιβλίου.

Αιμιλία Καραλή

Ο Λ. Ρόρρος με τη γυναίκα του, ζωγράφο Λέλα Σταματίου